

Burgerschap

CORNELIUS HAGA
LYCEUM

mavo • havo • vwo

Inleiding

Voorwoord	4
Samenvatting	5
1. Inleiding.....	6
2. Visie.....	7
Bijzonder onderwijs	7
De Nederlandse maatschappij	8
Burgerschapsonderwijs	8
3. De basiswaarden van de democratische rechtstaat.....	10
Verdraagzaamheid	10
Gelijkwaardigheid	10
Verantwoordelijkheidsbesef.....	10
Autonomie	11
Afwijzen van onverdraagzaamheid.....	11
Afwijzen van discriminatie	11
Begrip.....	11
Vrijheid van meningsuiting	12
4. Leerdoelen.....	13
Leerdoelen onderbouw	13
Leerdoelen bovenbouw.....	17
5. Maatschappelijke competenties	21
Democratische rechtstaat en democratisch handelen.....	21
Maatschappelijk verantwoord handelen.....	22
Omgaan met conflicten	22
Omgaan met verschillen	23
6. Aanpak burgerschapsonderwijs en Inzicht in resultaten.....	24
Toetsing.....	24
Werkstukken en presentaties	24
Lezingen, voorlichtingen en workshops.....	25
Projecten	26
Competitie	26
Rollenspellen.....	27

7.	Schoolklimaat.....	29
	Schoolsfeer.....	29
	Mentoruren.....	299
	Relatie met het schoolpersoneel.....	29
8.	Kwaliteitszorg.....	31
9.	Conclusie.....	33

Voorwoord

Burgerschap is een essentieel onderdeel in het onderwijs. Op basis van de Islamitische grondslag voelt het Cornelius Haga Lyceum de noodzaak en verantwoordelijkheid om goed burgerschapsonderwijs te voorzien. Ook de overheid vindt het belangrijk dat het burgerschapsonderwijs goed wordt georganiseerd en heeft daarom de burgerschapsopdracht opgelegd aan scholen. In dit document wordt deze opdracht uitgewerkt.

Samenvatting

Burgerschapsonderwijs is bedoeld om leerlingen te stimuleren en begeleiden om als actieve en vreedzame burgers te leven binnen de samenleving.

Op het Cornelius Haga Lyceum is de Islam daarin de kern, aangezien de waarde van burgerschap inherent zijn aan de Islam. Daarnaast worden er meerdere schoolvakken betrokken, om zo voldoende aandacht te besteden aan de verschillende aspecten van burgerschap en om op deze manier de hele school te betrekken bij het burgerschapsonderwijs. Hiervoor zijn leerdoelen gedefinieerd.

Ook is het belangrijk dat de leerlingen kunnen oefenen met aspecten van burgerschap aan de hand van maatschappelijke competenties. Hierbij heeft het schoolklimaat op het Cornelius Haga Lyceum een bevorderende werking.

Verder vindt de school het belangrijk om het burgerschapsonderwijs te controleren en op peil te houden door het te evalueren. Dit wordt gedaan door kritisch te kijken naar de uitvoering van de leerdoelen, maatschappelijke competenties en het schoolklimaat.

1. Inleiding

In dit document staat de uitwerking van het Cornelius Haga Lyceum op de burgerschapsopdracht. De visie van de school wordt als eerste toegelicht. Daarna wordt uiteengezet hoe de school de democratische waarden respecteert. Vervolgens worden de leerdoelen van het burgerschapsonderwijs opgesomd. Maatschappelijke competenties die daarmee te maken hebben worden daarna besproken. Daaropvolgend wordt toegelicht hoe het schoolklimaat bijdraagt aan burgerschap. Tot slot wordt besproken hoe het Cornelius Haga Lyceum het burgerschapsonderwijs evalueert.

2. Visie

Het Cornelius Haga Lyceum is een middelbare school met een Islamitische grondslag. Burgerschap is een onderdeel van deze grondslag.

Uit de Islamitische bronnen, de Koran en de soenna (overgeleverde traditie van de profeet Mohammed – vrede zij met hem), kan worden gehaald dat de Islamitische levenswijze die Allah bepaald heeft, bestaat uit twee uitgangspunten:

- het leven naar alles wat goed en nuttig is;
- het vermijden van alles wat slecht en schadelijk is.

Onder het goede en nuttige wordt op de eerste plaats verstaan datgene wat de band met Allah versterkt, en op de tweede plaats datgene wat valt onder goede en respectvolle omgang met de medemens, samenleving en omgeving. Het geloven in en dienen van Allah is hierbij het fundament, en het respecteren van anderen is een noodzakelijke uiting van dit fundament.

Onder het slechte en schadelijke valt om te beginnen datgene wat de band die men met Allah verzwakt, maar ook zeker datgene wat valt onder een slechte en respectloze omgang met de medemens, samenleving en omgeving. De Islam beschouwt het laatste als een gevolg van een gebrek aan zowel godsbewustzijn als moraliteit. Godsbewustzijn en moraliteit beschermen mensen namelijk tegen respectloosheid, wangedrag en onrecht.

Deze twee uitgangspunten zijn het fundament van de Islam en tevens het fundament voor het burgerschapsonderwijs op het Cornelius Haga Lyceum.

Bijzonder onderwijs

Het bijzonder onderwijs, waaronder het Islamitische, stimuleert leerlingen om een eigen identiteit te ontwikkelen, die hen de kracht geeft om zowel weerbare als sociale burgers te zijn die zich thuis voelen in de Nederlandse samenleving.

Daarnaast stimuleert het Islamitische onderwijs de leerlingen om op een constructieve manier open dialogen te voeren binnen en buiten de school. Daarom bereidt het Cornelius Haga Lyceum de leerlingen ieder uur van de schooldag voor op het spelen van een constructieve rol in de

maatschappij. Daarbij wordt verantwoordelijkheidsbesef, participatie, actief burgerschap, respect en verdraagzaamheid continu bevorderd.

De Nederlandse maatschappij

Eeuwenlang staat Nederland, met name Amsterdam, bekend om zijn diversiteit en tolerantie. Zo waren er bijvoorbeeld in de Gouden Eeuw migratiestromen van onder andere Portugese joden, gastarbeiders vanuit Europese landen en andere migranten, die allemaal in Nederland hun leven opbouwden.

Tot op de dag van vandaag speelt de godsdienstvrijheid in Nederland een essentiële rol in de diversiteit. Daarom dient het burgerschapsonderwijs het idee te bevestigen dat moslims deel uitmaken van de Nederlandse samenleving. Leerlingen dienen te worden onderwezen hoe zij discriminatie, ongelijkheid en onverdraagzaamheid jegens hen kunnen herkennen en hoe de Nederlandse wet hen daartegen beschermt. De leerlingen zijn immers Nederlandse burgers, en hebben dus dezelfde rechten als iedereen in Nederland.

Vanuit de Islam worden de leerlingen gestimuleerd om niet te discrimineren, om anderen gelijk te behandelen en om verdraagzame burgers te zijn. Ook is de Islam de basis waarop leerlingen discriminatie, ongelijkheid en onverdraagzaamheid verwerpen. Hun voorbeeld daarin is de profeet Mohammed – vrede zij met hem – die met wederzijdse respect heeft geleefd in de diverse samenleving van Mekka en van Medina.

Daarnaast is het belangrijk dat de leerlingen kennis hebben van de werking van de democratische rechtstaat in Nederland en de Nederlandse wet respecteren. Daarbij speelt de Islam een belangrijke rol, aangezien de Islam alle vormen van anarchisme verwerpt. Moslims hebben daarom volgens de Islam de religieuze plicht om het gezag en de wetten te gehoorzamen, zolang hun godsdienstvrijheid gewaarborgd is. Dat betekent dat moslims in Nederland zich dienen te houden aan de Nederlands wet, niet alleen omdat het een sociale vereiste is, maar ook omdat de Islam hen daartoe verplicht. Aan het functioneren van de school ligt daarom de achting voor de basiswaarden van de democratische rechtsorde ten grondslag. De cultuur van de hele schoolgemeenschap is van dit respect doordeesemd.

Burgerschapsonderwijs

Sinds de stichting van het Cornelius Haga Lyceum is burgerschapsonderwijs een belangrijk aspect in het onderwijscurriculum, aangezien actief burgerschap en sociale cohesie inherent zijn aan de Islam. De school ziet daarom het belang in van goed burgerschapsonderwijs en beschouwt het niet alleen als een opdracht vanuit de overheid, maar ook als een Islamitische plicht die dient te

worden voldaan aan de leerlingen, ouders en de samenleving. Bovendien biedt het burgerschapsonderwijs houvast aan de leerlingen.

Voor de burgerschapsopdracht zal de school bezig zijn met het opstellen van een doelgericht en samenhangend curriculum waarin aandacht wordt besteed aan actief burgerschap en sociale cohesie. Het actieve burgerschap van de leerlingen wordt bevorderd door het gehele onderwijsaanbod. Het vermogen van de leerlingen wordt hierbij aangespeeld om volwaardig deel te nemen aan een pluriforme samenleving die gekenmerkt wordt door kernwaarden als openheid, respect, verbondenheid, verantwoordelijkheid, zelfredzaamheid en wereldburgerschap. Door het burgerschapsonderwijs worden de leerlingen vertrouwd gemaakt met de instellingen van de democratie en rechtsstaat en de gemeenschappelijke Nederlandse cultuur.

Het doel daarbij is om hen verder toe te rusten zodat zij als actieve burgers deelnemen in de democratische rechtstaat. Centraal staat het ontwikkelen van maatschappelijke en sociale competenties die hen in staat stellen om hun dromen na te jagen en als actieve en weerbare burgers deel te nemen binnen de democratische rechtstaat. De leerlingen zullen actief bezig zijn met de basiswaarden van de democratische rechtstaat, zoals deze gewaarborgd zijn in de Grondwet en de mensenrechtenverdragen.

3. De basiswaarden van de democratische rechtstaat

De basiswaarden van de democratische rechtstaat omvatten: verdraagzaamheid, gelijkwaardigheid, verantwoordelijkheidsbesef, autonomie, afwijzen van onverdraagzaamheid, afwijzen van ongelijkwaardigheid, begrip en vrijheid van meningsuiting. Deze waarden worden gerespecteerd op het Cornelius Haga Lyceum.

Verdraagzaamheid

De Islam leert dat mensen op een goede manier om dienen te gaan met meningsverschillen, aangezien niet iedereen het met elkaar eens hoeft te zijn. Dat begint al bij het kennen van verschillende meningen en het aanvaarden dat meningsverschillen onderdeel zijn van de realiteit. Hierin laten we ons inspireren door onze profeet Mohammed – vrede zij met hem – en de veertienhonderd jaar aan Islamitische voorgangers die het schoolvoorbeeld waren van verdraagzaamheid en tolerantie naar andersdenkenden en andersgelovigen. Het is ook daarom belangrijk dat men in de samenleving vreedzaam in dialoog blijft wanneer er meningsverschillen zijn. Tegelijkertijd dienen de leerlingen dat zij ook met verdraagzaamheid dienen te worden behandeld in Nederland. Niemand heeft het recht om zich onverdraagzaam naar hen te gedragen.

Gelijkwaardigheid

Op basis de Islamitische achtergrond krijgen de leerlingen mee dat alle mensen gelijkwaardig zijn geboren. Slechts de goede of slechte handelingen van een persoon zijn bepalend, en niet de achtergrond, ras, klasse, geslacht, etc. De leerlingen staan stil bij het feit dat de Islam het benadrukt om vreedzaam en respectvol met elkaar te leven. Onderdeel van concept is dat de leerlingen Nederlandse burgers zijn en dus gelijkwaardig zijn aan andere burgers. Het stimuleren van het bewustzijn dat zij het recht hebben om gelijkwaardig te worden behandeld is hierbij belangrijk.

Verantwoordelijkheidsbesef

De Islam stimuleert de mensheid om een nuttige en goede bijdrage te leveren in de samenleving. Dat betekent dat de Islam het verantwoordelijkheidsgevoel stimuleert, wat zich uit in het onderhouden, beschermen en verbeteren van de medemens, dieren, planten en omgeving. Iedereen is daarbij verantwoordelijk. Ook worden de leerlingen

geactiveerd om te ontdekken wat voor hen de beste manier is om een steentje bij te dragen aan de samenleving, door het kiezen van een passend profiel, het bijwonen van voorlichtingen of open dagen, maar ook door het bevorderen van morele waarden en sociale betrokkenheid. Op deze manier worden kinderen vanuit de Islamitische achtergrond gestimuleerd om actief deel te nemen aan de samenleving. Ook is de moslim een gemeenschapsmens en staat in de Islam het belang van het algemeen boven centraal.

Autonomie

De Islam leert dat iedereen verantwoordelijk is voor zijn eigen keuze en dat de één de ander niet kan dwingen om een bepaalde beslissing te nemen of overtuiging te accepteren. De leerlingen begrijpen op basis hiervan dat als zij het oneens zijn met een ander, zij rekening moeten houden met andermans autonomie. Daarnaast worden de leerlingen bewust gemaakt van hun eigen autonomie en dat het belangrijk is om ook deze te waarborgen.

Afwijzen van onverdraagzaamheid

Het is belangrijk dat mensen bij meningsverschillen vreedzaam in dialoog blijven en geen vormen van intimidatie, bedreiging of geweld gebruiken. Vanuit de Islamitische achtergrond leren de leerlingen al te accepteren dat niet iedereen het met elkaar eens zal zijn en dat bij meningsverschillen elke vorm van grensoverschrijdend gedrag dient te worden afgewezen. Tegelijkertijd is het belangrijk dat de leerlingen handvaten krijgen voor welke stappen zij kunnen nemen bij de overheid als zij op grensoverschrijdend en onverdraagzaam bejegend worden, zoals het doen van aangifte.

Afwijzen van discriminatie

Vanuit de Islamitische achtergrond leren de leerlingen dat het onrechtvaardig is om te discrimineren. De leerlingen dienen ook bewust te worden gemaakt dat niemand hen mag discrimineren. Ze leren wat de juiste manieren zijn om dat af te wijzen en welke stappen zij kunnen nemen bij de overheid als zij worden gediscrimineerd.

Begrip

Het begrijpen van andere denkbeelden is belangrijk voor zowel het vormen van een zelfbeeld als het participeren in de samenleving. Elke leerling zal in zijn dagelijkse leven, persoonlijke kringen en loopbaan in aanraking komen met verschillende mensen die een andere visie of overtuiging zullen hebben dan die de leerling zelf heeft. Het is daarbij

belangrijk dat de leerlingen leren om anderen te begrijpen, omdat dit namelijk het maatschappelijk dialoog positief bevordert. Tijdens dit dialoog kunnen overeenkomsten en verschillen worden besproken, en kunnen er bruggen worden geslagen, ondanks de meningsverschillen. Daarnaast krijgen de leerlingen beter inzicht over zichzelf als zij anderen begrijpen.

Vrijheid van meningsuiting

In Nederland geldt de vrijheid van meningsuiting. Dat betekent dat men zijn mening kan uiten, zolang dat binnen de wet valt. Juridisch gezien zijn uitingen die maatschappelijk worden verworpen niet altijd verwerpelijk volgens de wet. Schelden wordt bijvoorbeeld door vrijwel iedereen verworpen en wordt gezien als een sociaal probleem, maar juridisch kan het niet altijd worden bestreden, tenzij er sprake is van bijvoorbeeld discriminatie, belediging of bedreiging. De Islamitische grondslag van de school is daarom nodig bij het bevorderen van het afkeuren van bijvoorbeeld schelden. De Islam leert de mensheid namelijk om hun meningen op een respectvolle, passende en wijze manier te verwoorden en te uiten. Ook is een moslim juist iemand die zichzelf zonder schelden, beledigen, enzovoorts kan uiten. Daarnaast kan hij omgaan met meningsverschillen. Zowel godsbewustzijn, als rekening houden met andermans gevoelens, als het goed inschatten van de gevolgen van de uitingen dienen Islamitisch gezien te worden overwogen vóóordat men wat uit. Dit is een zeer goede basis voor het voeren van vruchtbare discussies en dialogen met een persoon die een andere mening heeft.

Tegelijkertijd leren de leerlingen ook om te gaan met mensen die in naam van vrijheid van meningsuiting voortdurend en grenzeloos beledigen, namelijk door respectvol te blijven, gemeenschappelijke gronden te vinden en indien nodig de overheid erbij te betrekken in bijvoorbeeld onveilige situaties.

4. Leerdoelen

Om het burgerschapsonderwijs doelgericht en samenhangend te maken zijn concrete leerdoelen nodig. Een aantal leerdoelen vallen samen met de kerndoelen van het voortgezet onderwijs.

Leerdoelen onderbouw

Er worden twee soorten leerdoelen gedefinieerd:

1. Leerdoelen die met de Islam te maken hebben of daaruit zijn onttrokken:

- Leren over het Islamitische geloof.
- Leren over het jodendom, christendom, hindoeïsme, boeddhisme, atheïsme en humanisme, en hoe deze zich vergelijken tot de Islam.
- Concrete historische voorbeelden van verbanden tussen de Islamitische wereld en Europa.
- Kennisneming en uitleg van Koranverzen die gaan over goede karaktereigenschappen, goede manieren, verantwoordelijkheidsbesef, rechtvaardigheid, verdraagzaamheid en solidariteit, waaronder:
 - Soera Al-Baqara (2), vers 83: **“En toen Wij het verbond van de kinderen van Isra’iel afsloten: ‘Jullie zullen niemand anders dan Allah aanbidden. En (jullie zullen) goed wezen met beide ouders, en de verwanten, en de weeskinderen, en de armen. En spreek het goede tot de mensen. En onderhoudt het gebed en geef de zakaat.’”**
 - Soera An-Nisa (4), vers 58: **“Voorwaar, Allah beveelt jullie om de toevertrouwde zaken aan haar eigenaren te geven, en dat wanneer jullie tussen de mensen oordelen, jullie met rechtvaardigheid oordelen. Voorwaar, hoe uitmuntend is het datgene waarmee Allah jullie onderricht! Voorwaar, Allah is immer Alhorend, Alziend.”**
 - Soera An-Nisa (4), vers 135: **“O jullie die geloven, wees standvastig in rechtvaardigheid, als getuige omwille van Allah. Zelfs tegenover jullie zelf, of de beide ouders en de verwanten. Of het nu om de armen of rijken gaat. Allah kent hun belangen namelijk beter. Volg daarom niet de begeerte om niet rechtvaardig te zijn. En indien jullie verdraaien of je afwenden, dan is Allah immer Welbekend met wat jullie doen.”**

- Soera An-Nahl (16), vers 90: **"Voorwaar, Allah beveelt rechtvaardigheid en weldadigheid. En Hij verbiedt afschuwelijkheid, en verwerpelijkheid, en onrecht. Hij onderricht jullie, wellicht dat jullie je laten vermanen."**
- Kennisneming en uitleg van profetische overleveringen die gaan over goede karaktereigenschappen, goede manieren, verantwoordelijkheidsbesef, rechtvaardigheid, verdraagzaamheid en solidariteit, waaronder:
 - De woorden van de profeet Mohammed – vrede zij met hem – : *"Wie in Allah en de laatste dag gelooft, dient het goede te zeggen of te zwijgen."*
 - De woorden van de profeet Mohammed – vrede zij met hem – : *"De gelovige is niet iemand die beledigt, en ook niet iemand die vervloekt, en ook niet iemand die afschuwelijkheid uit, en ook niet iemand die zich niet schaamt."*
 - De woorden van de profeet Mohammed – vrede zij met hem – : *"Wees gespist om datgene te bereiken wat jou van nut is, en vraag Allah (daarbij) om hulp, en leg jezelf er niet bij neer."*
 - De woorden van de profeet Mohammed – vrede zij met hem – : *"De beste van jullie zijn degene met de beste karaktereigenschappen."*
- Kennisneming van fragmenten van de biografie van de profeet Mohammed – vrede zij met hem – waarin verdraagzaamheid, sociale cohesie, respect voor andersgelovigen, solidariteit, afwijzing van discriminatie en rechtvaardigheid voorkomen, waaronder:
 - Toen de profeet Mohammed – vrede zij met hem – migreerde naar Medina, sloot hij een verbond met de joodse stammen om vreedzaam met elkaar te leven middels het Verdrag van Medina. Daarnaast had hij regelmatig dialogen met hen over de Islam.
 - Toen de moslims uit Mekka migreerden naar Medina werden ze warm ontvangen door de bewoners van Medina. Zij toonden daarmee het schoolvoorbeeld voor solidariteit.
 - Toen de profeet Mohammed – vrede zij met hem – de stad Mekka bevrijdde, en zijn vijanden – die hem twee decennia lang bestreden en hem wilde ombrengen – voor hem werden gebracht, liet hij ze vrij en vergaf hij hen. Dit is het toonbeeld van een verheven karakter.

2. Leerdoelen die vallen onder kerndoelen:

a. De volgende kerndoelen hebben direct betrekking op **het samenleven in en deelnemen aan de Nederlandse democratische en pluriforme samenleving:**

- Kerndoel **43** (Mens & Maatschappij):

"De leerling leert over overeenkomsten, verschillen en veranderingen in cultuur en levensbeschouwing in Nederland, leert eigen en andermans leefwijze daarmee in verband te brengen, en leert de betekenis voor de samenleving te zien van respect voor elkaars opvattingen en leefwijzen, en leert respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit."

- Kerndoel **44** (Mens & Maatschappij):

"De leerling leert op hoofdlijnen hoe het Nederlandse politieke bestel als democratie functioneert en leert zien hoe mensen op verschillende manieren bij politieke processen betrokken kunnen zijn"

- Kerndoel **45** (Mens & Maatschappij):

"De leerling leert de betekenis van Europese samenwerking en de Europese Unie te begrijpen voor zichzelf, Nederland en de wereld."

b. De volgende kerndoelen zijn gericht op **meningsvorming en informatievaardigheden:**

- Kerndoel **36** (Mens & Maatschappij):

"De leerling leert betekenisvolle vragen te stellen over maatschappelijke kwesties en verschijnselen, daarover een beargumenteerd standpunt in te nemen en te verdedigen, en daarbij respectvol met kritiek om te gaan."

- Kerndoel **39** (Mens & Maatschappij):

"De leerling leert een eenvoudig onderzoek uit te voeren naar een actueel maatschappelijk verschijnsel en de uitkomsten daarvan te presenteren."

- Kerndoel **5** (Nederlands):

"De leerling leert in schriftelijke en digitale bronnen informatie te zoeken, te ordenen en te beoordelen op waarde voor hemzelf en anderen."

- Kerndoel **6** (Nederlands):

"De leerling leert deel te nemen aan overleg, planning, discussie in een groep."

- Kerndoel **7** (Nederlands):

"De leerling leert een mondelinge presentatie te geven."

- Kerndoel **8** (Nederlands):

"De leerling leert verhalen, gedichten en informatieve teksten te lezen die aan zijn belangstelling tegemoet komen en zijn belevingswereld uitbreiden."

c. De volgende kerndoelen hebben een relatie met **aspecten van burgerschap**:

- Kerndoel **37** (Mens & Maatschappij):

"De leerling leert een kader van tien tijdvakken te gebruiken om gebeurtenissen, ontwikkelingen en personen in hun tijd te plaatsen. De leerling leert hierbij over kenmerkende aspecten van de volgende tijdvakken. De leerling leert daarbij in elk geval de relatie te leggen tussen de gebeurtenissen en ontwikkelingen in de 20e eeuw (waaronder de Wereldoorlogen en de Holocaust), en hedendaagse ontwikkelingen. De vensters van de Canon van Nederland dienen als uitgangspunt ter illustratie van de tijdvakken."

Toelichting:

Dit kerndoel wordt gebruikt om relaties te leggen tussen gebeurtenissen in de 20e eeuw en de hedendaagse ontwikkelingen.

- Kerndoel **42** (Mens & Maatschappij):

"De leerling leert in eigen ervaringen en in de eigen omgeving effecten te herkennen van keuzes op het gebied van werk en zorg, wonen en recreëren, consumeren en budgetteren, verkeer en milieu."

Toelichting:

Met dit kerndoel wordt het verantwoordelijkheidsbesef benadrukt.

- Kerndoel **47** (Mens & Maatschappij):

"De leerling leert actuele spanningen en conflicten in de wereld te plaatsen tegen hun achtergrond, en leert daarbij de doorwerking ervan op individuen en samenleving (nationaal, Europees en internationaal), de

grote onderlinge afhankelijkheid in de wereld, het belang van mensenrechten en de betekenis van internationale samenwerking te zien.”

Toelichting:

Dit kerndoel is gerelateerd aan de omgang met spanning, conflicthantering en mensenrechten.

Leerdoelen bovenbouw

Voor de bovenbouw vallen de leerdoelen ook te verdelen in twee soorten:

1. Leerdoelen die vanuit de Islam worden onttrokken:

- Leren over het Islamitische geloof
- Leren over het jodendom, christendom, hindoeïsme, boeddhisme, atheïsme en humanisme, en hoe deze zich vergelijken tot de Islam.
- Concrete historische verbanden tussen de Islamitische wereld en Europa.
- Kennisneming van onderwerpen in de Koran die gaan over goede karaktereigenschappen, goede manieren, verantwoordelijkheidsbesef, rechtvaardigheid, verdraagzaamheid en solidariteit, waaronder:
 - Soera Al-Ma'ida (5), vers 2: **“En laat de haat van een volk dat jullie tegenhield van de Masdjid al Haram jullie er niet toe brengen overtredingen te begaan, maar ondersteun elkaar bij het goede en godsvrees. En steun elkaar niet bij zonde en overtreding. En vrees Allah. Voorwaar, Allah is streng in de bestraffing.”**
 - Soera Al-Hoedjoeraat (49), vers 11: **“O, jullie die geloven! Laat een volk geen ander volk beledigen. Het kan zijn dat de laatste (die beledigd word) beter is dan de eerste. En laat vrouwen geen andere vrouwen bespotten, het kan zijn dat de laatsten beter zijn dan de eersten. En breng elkaar niet tot schande, noch beledig elkaar door het geven van bijnamen. Een slechte naam is het met verdorvenheid te zijn beladen na het geloof te hebben omhelsd. En wie geen berouw toont: zij zijn de onrechtplegers.”**
 - Soera Al-Hoedjoeraat (49), vers 13: **“O mensheid! Wij hebben jullie uit een man en een vrouw voortgebracht. En Wij hebben jullie tot volken en stammen gemaakt, zodat jullie elkaar leren kennen. Waarlijk, de meest eerbare onder jullie bij Allah is degene die Hem het meest vreest. Waarlijk, Allah is Alwetend, Welbekend.”**

- Kennisneming en uitleg van profetische overleveringen die gaan over goede karaktereigenschappen, goede manieren, verantwoordelijkheidsbesef, rechtvaardigheid, verdraagzaamheid en solidariteit, waaronder:
 - De woorden van de profeet Mohammed – vrede zij met hem – : *"Allah zei: 'O Mijn dienaren, Ik heb onrecht voor Mijzelf verboden, en Ik heb het onder jullie verboden verklaard. Doe elkaar daarom geen onrecht aan.'"*
 - De woorden van de profeet Mohammed – vrede zij met hem – : *"Onrecht is duisternissen op de dag des oordeels."*
 - De woorden van de profeet Mohammed – vrede zij met hem – : *"Wie wenst om gered te worden van het hellevuur en binnengelaten te worden in het paradijs, dient te sterven, terwijl hij in Allah en de laatste dag gelooft, en terwijl hij de mensen benadert op de manier die hij wenst dat zij hem benaderen."*
- Kennisneming van fragmenten van de biografie van de profeet Mohammed – vrede zij met hem – waarin verdraagzaamheid, sociale cohesie, respect voor andersgelovigen, solidariteit, afwijzing van discriminatie en rechtvaardigheid voorkomen, waaronder:
 - Toen een Arabische metgezel de Ethiopische metgezel beledigde op basis van zijn afkomst tijdens een meningsverschil, keurde de profeet Mohammed – vrede zij met hem – dit af en beschouwde dit als een niet-Islamitische gewoonte. Deze Arabische metgezel verontschuldigde zich toen aan de Ethiopische metgezel. Dit verhaal is het toonbeeld voor het afwijzen van discriminatie.
 - Toen de profeet Mohammed – vrede zij met hem – in Mekka was, had hij vaker dialogen met andersgelovigen, waarin hij aandachtig luisterde naar wat zij te zeggen hadden, ondanks het feit dat hij het er niet mee eens was. Hier geeft de profeet Mohammed – vrede zij met hem – het voorbeeld in het voeren van een goede dialoog.
 - Toen een vrouw veroordeeld werd voor een misdaad probeerde iemand de profeet Mohammed – vrede zij met hem – te overtuigen om haar te laten gaan. Daarop zei de profeet Mohammed – vrede zij met hem – dat als zijn eigen dochter een misdaad pleegde, hij haar ook had veroordeeld (als staatshoofd zijnde). Hierin laat de profeet Mohammed – vrede zij met hem – het voorbeeld van rechtvaardigheid zien.

2. Aspecten van examenprogramma's die bijdragen aan het burgerschapsonderwijs:

Bewegen en sport

Tijdens de lessen van lichamelijke opvoeding kunnen de leerlingen oefenen met onder andere:

- Rechtvaardigheid;
- Solidariteit;
- Omgaan met verschillen;
- Besluiten over afspraken en regels;
- Omgaan met afspraken en regels

De leerlingen zullen ook een opdracht krijgen waarbij gedurende meerdere lessen een tweetal leerlingen een deel van de les organiseert. Ze zullen van tevoren een aantal gymopdrachten- en spellen moeten voorbereiden. Hun taak is om het geordend en veilig te laten verlopen.

CKV en Kunst

In het vak CKV kan aandacht worden besteed aan de identiteit van de leerlingen. Ze krijgen te maken met verschillende kunstvormen in de Islamitische geschiedenis. Daarnaast wordt er ook aandacht geschonken aan zowel Nederlandse als Islamitische architectuur.

Engels en andere moderne vreemde talen

De moderne vreemde talen belichten thema's zoals identiteit, diversiteit en interculturele communicatie. Via teksten maken de leerlingen kennis met de ervarings- en denkwereld binnen een andere achtergrond, cultuur en identiteit. Daarnaast bevordert het creatief gebruiken van taal zowel de identiteit als interculturele communicatieve competenties.

Maatschappijleer en maatschappijwetenschappen

Het vak maatschappijleer biedt de volgende aspecten van het burgerschapsonderwijs aan:

- de basiswaarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit;
- kennis over de democratische rechtsstaat;
- het meedoen aan besluitvormingsprocessen;
- diversiteitsvraagstukken;
- mediawijsheid

Geschiedenis

Het vak geschiedenis schenkt aandacht aan burgerschapsonderwerpen, zoals:

- staatsinrichting;
- verbanden tussen historische ontwikkelingen en actuele politiek-maatschappelijke problemen;
- historische empathie

Aardrijkskunde

Het vak aardrijkskunde schenkt aandacht aan de volgende onderwerpen die te maken hebben met burgerschap:

- mensen- en grondrechten;
- het geweldloos oplossen van conflicten;
- culturele verschillen;
- vraagstukken die te maken hebben met maatschappelijke en technologische ontwikkelingen

Economie

Het vak economie schenkt aandacht aan burgerschap door vraagstukken te behandelen die te maken hebben met sociale zekerheid, maatschappelijk verantwoord ondernemen, spanning tussen individueel belang en collectief belang, spanning tussen welvaart en welzijn, enzovoorts.

Nederlands

De communicatieve en literaire vaardigheden bij het vak Nederlands leveren een grote bijdrage aan het burgerschapsonderwijs. De volgende onderwerpen kunnen daar ook een bijdrage aan leveren:

- welke rol de media heeft in de samenleving;
- informatie en desinformatie onderscheiden;
- kennisneming van verschillende denk- en ervaringswerelden door zakelijke en literaire teksten te lezen;
- taalbewustzijn

Wiskunde

Het vak wiskunde ondersteunt de kritische houding van leerlingen om cijfers over maatschappelijke vraagstukken te interpreteren en aan de wijze waarop die cijfers tot stand zijn gekomen.

5. Maatschappelijke competenties

Middels sociale competenties kunnen de leerlingen met elkaar samenwerken en open staan voor gesprekken met anderen.

Op het Cornelius Haga Lyceum zijn de maatschappelijke competenties en hun bijbehorende competenties als volgt:

Democratische rechtstaat en democratisch handelen

a. Kenniscomponent:

Kennis over regering, wetten, grondwet en burgerrechten worden in de lessen maatschappijleer behandeld. Op basis van de Islamitische achtergrond wordt er stilgestaan bij het belang en de plicht van het respecteren van de overheidswetten.

b. Vaardigheidscomponent:

De leerlingen worden gestimuleerd om dialogen en debatten te voeren, waarbij hun vaardigheden om een mening te vormen en naar anderen te luisteren wordt bevorderd. Hierbij wordt stilgestaan bij het Islamitische principe dat het altijd om de inhoud dient te gaan, en dat men de dialoogpartner dient te respecteren en niet te minachten.

c. Houdingscomponent:

Onder democratisch handelen vallen twee houdingscomponenten:

- Ieders stem willen horen:

De Islam bevordert mensen om naar elkaar te luisteren en te weten wat de ander vindt. Hierin is het grootste voorbeeld voor de leerlingen de profeet Mohammed – vrede zij met hem. Ondanks het feit dat hij een profeet en staatshoofd was, besprak hij zijn beslissingen namelijk met zijn de metgezellen.

Daarnaast wordt er stilgestaan bij het feit dat een gezamenlijke beslissing waar meerdere achterstaan beter is dan een individuele beslissing. Bovendien is het belangrijk om te zoeken naar een oplossing die het meest optimaal is voor de verschillende partijen.

- Kritische bijdrage willen leveren:

Vanuit de Islam krijgen de kinderen mee dat je altijd kritisch moet zijn of een keuze veroorloofd genoeg is. Dat houdt in dat je een oprechte

houding hebt om het goede te kiezen, oftewel: nasieha. Dit kan alleen als je kritisch bent tegenover jezelf en anderen.

Maatschappelijk verantwoord handelen

a. Kenniscomponent:

De leerlingen hebben zelf al kennis van sociale regels. Vanuit hun Islamitische achtergrond worden deze bevestigd en aangevuld. Ook worden de leerlingen er bewust van gemaakt hoe belangrijk het in de Islam is om maatschappelijk verantwoord te handelen en beleefd en respectvol met elkaar om te gaan.

b. Vaardigheidscomponent:

In maatschappelijk handelen is het belangrijk om rechtvaardig te handelen. Vanuit de Islam worden de kinderen gestimuleerd om hun rechtvaardige houding te bevorderen.

c. Houdingscomponent:

De leerlingen worden gestimuleerd vanuit de Islam om een maatschappelijk verantwoorde houding aan te nemen. Hierbij staat centraal: rechtvaardigheid naar elk ander individu, zorg voor maatschappij, het bewustzijn van de gevolgen van de handelingen van de individu in de maatschappij, de bereidheid om elkaar te helpen, deugdzaamheid en dat men de ander behandelt zoals hij wenst zelf behandeld te worden. Ook worden de kinderen gestimuleerd vanuit de Islam om dit breder te trekken naar dieren, planten en andere componenten van het milieu.

Omgaan met conflicten

a. Kenniscomponent:

Vanuit de Islamitische achtergrond wordt het vermogen bevorderd om oorzaken van conflicten te signaleren en een oplossingsmethode toe te passen. Sterker nog, vanuit de Islamitische achtergrond worden de leerlingen gestimuleerd om zorg te dragen aan de sociale cohesie en deze te bevorderen. Een aantal manieren om conflicten op te lossen zijn: een gemeenschappelijk oplossing (bijvoorbeeld een win-win situatie), ongelijk bekennen, vergeven, afspraken maken, etc. Ook worden de leerlingen vanuit de Islam gestimuleerd om de geschikte personen in te schakelen als de oplossing tussen de conflicterende partijen moeizaam verloopt of dreigt te escaleren, zoals de ouders, mentor, schoolleiding, politie, overheid, etc.

b. Vaardigheidscomponent:

Vanuit de Islam is het belangrijk om de ander te begrijpen, met name bij conflicten. Daarnaast wijst de Islam nadrukkelijk het schenden van andermans rechten af. Hierdoor wordt het zelfreflectievermogen van de leerlingen bevorderd. Tijdens conflicten zullen ze dus luisteren naar de ander en kijken of er een gemeenschappelijke oplossing is.

c. Houdingscomponent:

In de Islam is sociale cohesie zeer belangrijk. Vanuit de Islam worden de leerlingen gestimuleerd om te luisteren naar de partij waar zij een conflict mee hebben en een oplossing te zoeken die beide partijen accepteren.

Omgaan met verschillen

a. Kenniscomponent:

De samenleving waarin de leerlingen leven bevat verschillende culturen, religies, rassen, etc. Vanuit de Islamitische achtergrond staan ze erbij stil dat begrip, acceptatie en wederzijdse respect belangrijk is. Daarnaast wordt elke leerling gestimuleerd om op een verdraagzame manier een vreedzame dialoog te voeren met een persoon die een andere visie heeft.

Ze staan stil bij het feit dat elk persoon kan vervallen in of slachtoffer kan zijn van vooroordelen of discriminatie. Dit dient te worden gesignaleerd en op een passende manier te worden afgewezen.

b. Vaardigheidscomponent:

Omdat er verschillen tussen mensen en mensengroepen zijn, is het belangrijk dat men zich kan bewegen in onbekende sociale situaties. De Islam benadrukt dat men met verschillende type mensen respectvol dient om te gaan en dat men zich dient aan te passen aan de situatie waar hij mee te maken krijgt, zonder dat men zijn autonomie opoffert.

c. Houdingscomponent:

Vanuit de Islamitische achtergrond staan de kinderen stil bij het feit dat de mensen gelijkwaardig zijn en dat Allah verschillende etniciteiten heeft geschapen om elkaar juist beter te leren kennen, omdat iedereen dan een extra eigenschap heeft in zijn identiteit, zonder dat hij daardoor mag worden benadeeld. Dit principe bevordert op een positieve manier de interesse van leerlingen in anderen.

6. Aanpak burgerschapsonderwijs & inzicht in resultaten

Er zijn verschillende manieren om de kerndoelen van het burgerschapsonderwijs meetbaar te maken. Op het Cornelius Haga Lyceum worden de verschillende onderwerpen op diverse manieren gemeten en in kaart gebracht.

Toetsing

De kennis gerelateerde leerdoelen die vallen onder de vakken Islam, Nederlands, geschiedenis, aardrijkskunde en maatschappijleer worden voor een groot deel met schriftelijke toetsen gemeten. De leerlingen dienen de nodige kennis eigen te maken en dat aan te tonen door de toetsvragen te beantwoorden.

Werkstukken en presentaties

Een goede manier om leerlingen zich te laten verdiepen in een onderwerp is om ze te activeren om een onderzoek te doen en deze schriftelijk via een verslag of werkstuk in te leveren of om deze mondeling te presenteren.

De leerlingen kunnen een onderwerp kiezen en daar een werkstuk over maken of een presentatie over geven. Hier volgen een aantal voorbeeldvakken met een voorbeeldonderwerp:

- Islam: Een selectie en analyse maken van een aantal verzen, overleveringen en momenten in het leven van de profeet Mohammed – vrede zij met hem, waaruit blijkt dat de Islam staat voor actief burgerschap, rechtvaardigheid, gelijkwaardigheid, verdraagzaamheid, wederzijdse respect en/of het verwerpen van discriminatie en racisme.
- Islam: Een vergelijking making tussen de Islam en een door de leerling te bepalen, andere geloofsovertuiging.
- Maatschappijleer: Hoever mag je in Nederland gaan met de vrijheid van meningsuiting?
- Geschiedenis: De geschiedenis van arbeidsmigranten in Nederland.
- Engels/maatschappijleer/aardrijkskunde: Een vergelijking tussen de tolerantie in Nederland en een Engelssprekend land.
- Frans/maatschappijleer/aardrijkskunde: Een vergelijking tussen de tolerantie in Nederland en Frankrijk.

De keuze van het onderwerp dient door de relevante vakdocent te worden goedgekeurd, zodat er kan worden gegarandeerd dat het onderwerp voldoet aan de leerdoelen.

Lezingen, voorlichtingen en workshops

Om een aantal specifieke onderwerpen aan te kaarten, zullen er lezingen, workshops en voorlichten worden gegeven, over onder andere:

- **Seksualiteit, puberteit en seksuele diversiteit:** dit wordt verzorgd door de organisatie Growing Muslim, die voldoet aan de kerndoelen van het SLO. De leerlingen nemen kennis over deze onderwerpen. De onderwerpen worden vanuit een Islamitische kijk gepresenteerd, waarbij de leerlingen stil staan bij onder andere het feit dat men de andere in zijn waarde dient te laten, ondanks zijn seksuele voorkeur.
- **Hoe ga je om als de Islam wordt beledigd:** de leerlingen worden weerbaar gemaakt, door te bevestigen dat ze onderdeel van de samenleving zijn en dat niemand ze kan uitsluiten door middel van bespotting of belediging. Tegelijkertijd leren ze ook dat het niet nodig is om agressie of geweld te gebruiken. Integendeel. Ze leren juist dat ze zo'n situatie kunnen gebruiken om een dialoog aan te gaan. En dat ze aan de hand van dialogen veel meer kunnen bereiken, aangezien een moslim een persoon is die zowel een actieve rol heeft in, als zorg biedt aan de samenleving. Tegelijkertijd leren ze ook welke juridische stappen zij kunnen nemen bij onveilige situaties.
- **Oplossen zonder geweld:** de leerlingen worden geactiveerd om allerlei manieren te zoeken om problemen op te lossen, zonder geweld, bedrog of andere vorm van onrecht en onwettigheid te gebruiken. Verschillende situaties kunnen als voorbeeld worden genomen, zoals meningsverschillen en problemen met medeleerlingen, schoolpersoneel, op de werkvloer, met burens, met de (lokale) overheid, in het huwelijk en met het gezin en familie, etc.
- **Uitnodigen van gasten:** het uitnodigen van gasten die een vitale rol in de samenleving hebben, kan heel inspirerend zijn en activeert de leerlingen om actieve burgers te zijn. Voorbeelden zijn: zorgpersoneel, politie, brandweermannen, docenten, etc.
- **Antipestbeleid:** de leerlingen maken in de klas afspraken hoe ze met elkaar dienen om te gaan. Er wordt samen besproken hoe vervelend pesten kan zijn en hoe je daar als klas en individu tegen dient op te treden.

Tijdens deze workshops worden de leerdoelen verwerkt en wordt zo nodig een opdracht aan gekoppeld.

Projecten

Sommige leerdoelen kunnen op de beste manier worden verwerkt in een project, omdat ze samenkomen in een specifiek thema.

Een voorbeeld van een project is er een dat gebaseerd is op de tentoonstelling van het Grachtenmuseum in Amsterdam 'waterkracht', dat gaat over de geschiedenis van grachten in Amsterdam. De leerlingen maken kennis met verschillende onderwerpen die verbonden zijn aan Nederland. Voorbeelden van de vakken die hieraan kunnen worden gekoppeld zijn:

- **Geschiedenis:** vrijwel elk onderwerp in de tentoonstelling;
- **Maatschappijleer:** tolerantie in Amsterdam rond en sinds de 17de eeuw, migratie, klassenindeling,...
- **CKV:** de pandengevels die aan de grachten zijn gebouwd, schilderijen van grachten, architectuur,...
- **Biologie:** epidemie door slecht onderhoud van de grachten;
- **Aardrijkskunde:** metropolen, watermanagement, grondsamenstelling, migratie, ...
- **Natuurkunde/Nask:** werking van waterpompen bij het aanleggen van de grachten
- **Scheikunde/Nask:** een opdracht die gaat over de samenstelling van grachtenwater

Er worden hierbij groepen gemaakt, waarbij elk groepje een onderwerp kiest en deze presenteert of een collage over maakt. Hierdoor krijgen de leerlingen verdiepende kennis door zelf bezig te zijn én van elkaar te leren. Dit bevordert ook de sociale cohesie van de leerlingen, omdat ze open dienen te staan voor het werk van een ander.

Competitie

Een opdracht met competitie kan voor de leerlingen een motiverende en speelse manier zijn om bezig te zijn met stof. Vooral de taalvakken kunnen hiermee aan de slag. Voor het vak Nederlands zijn er verschillende vormen van een competitieve opdracht, waarin de leerlingen zich op verschillende wijze kunnen uiten, zoals:

- **Een gedichtenwedstrijd:** de leerlingen worden uitgedaagd om zichzelf te kunnen uiten over wat hen persoonlijk bezig houdt en wat zij voelen of vinden over een onderwerp. Het schrijven van een

gedicht bevordert mening- en identiteitsvorming. Daarnaast worden de leerlingen gestimuleerd om te luisteren naar elkaar. De school zal ook meedoen aan de poëzieweek.

- **Een debat:** de leerlingen kunnen op verschillende manieren een debat voeren. Ze kunnen bijvoorbeeld zelf een mening vormen en met elkaar in debat gaan. Een andere soort opdracht is dat de leerlingen in een situatie worden gezet, waarin zij een gegeven mening dienen te verdedigen, ook al zijn ze het daar niet mee eens. Op deze manier wordt het inlevingsvermogen en het begrip voor anderen bij de leerlingen versterkt.
- **Het schrijven van een artikel:** door een artikel te schrijven leren de leerlingen op een gestructureerde manier informatie te verwerken. Dit bevordert hun schriftelijk vermogen om met anderen te communiceren. Door er een wedstrijd van te maken, zullen de leerlingen meer gemotiveerd raken om mee te doen.

De vakdocent dient het werk van de leerlingen te beoordelen op leerdoelen die onder andere te maken hebben met communicatieve vaardigheden.

Rollenspellen

Rollenspellen hebben als effect dat de leerlingen actief gaan nadenken over een reële (toekomstige) situatie. Het is een simulatie van de werkelijkheid, waardoor zij vaardigheden ontwikkelen die later van pas komen. Het aannemen van rollen, komt onder andere voor in:

- **Het van Nederlands,** zoals besproken is bij het voeren van een debat onder het kopje 'competitie'.
- **Het vak Drama,** waarin de leerlingen deelnemen aan rollenspellen.
- **Het vak Lichamelijke Opvoeding:** tijdens dit vak zullen de leerlingen per tweetal een deel van de gymles overnemen. Dit tweetal dient deze les voor te bereiden en de groep mee te nemen. De docent houdt toezicht op het verloop. Het tweetal dat de les verzorgt en de rest van de klas bevorderen daarmee de volgende kwaliteiten:
 - Verantwoordelijkheidsgevoel: het tweetal is verantwoordelijk voor de les en moeten dus actief nadenken en handelen om een geslaagd resultaat te krijgen. Daarnaast moet ze nadenken hoe de gymles veilig verloopt. De docent dient in te grijpen als de veiligheid in gevaar komt;
 - Communicatie en afspraken: het tweetal zal onderling afspraken moeten maken hoe de les eruit zal zien. Ze worden

daarmee in een situatie gezet, waarbij ze naar elkaar moeten luisteren en afspraken met elkaar moeten maken. Voor de rest van de klas geldt dat zij zich moeten houden aan de afspraak om mee te doen aan de les van dit tweetal;

- Maatschappelijk betrokken: docentschap is een zeer essentiële functie binnen de maatschappij. Doordat het tweetal leerlingen de mogelijkheid krijgt om een les te verzorgen, oefenen zij tegelijkertijd met een maatschappelijke functie;
- Solidariteit: de rest van de klas dient zich te houden aan de afspraken van het tweetal en tonen daarmee hun solidariteit aan hun klasgenoten.

7. Schoolklimaat

Het schoolklimaat is zeer belangrijk voor het burgerschapsonderwijs. Het is tevens een directe toepassing daarvan. De leerlingen kunnen gelijk oefenen met de geleerde waarden op school. Daarnaast kan de school de nodige begeleiding geven als sommige waarden niet worden nageleefd. Het schoolklimaat beperkt zich niet tot de leerlingen, maar omvat ook het schoolpersoneel.

Schoolsfeer

Het Cornelius Haga Lyceum spant zich in om een sfeer te creëren, waarbij leerlingen zich:

- thuis voelen;
- veilig voelen;
- kunnen uiten;
- respectvol opstellen naar anderen;
- gehoord voelen;
- mede-eigenaar voelen van de school.

Bij onder andere het eerste mentoruur van het schooljaar worden deze punten besproken met alle klassen.

Daarnaast hangen op de gangen verschillende uitspraken van de profeet Mohammed – vrede zij met hem – die gaan over goede omgang. Ook heeft de school regels over omgang in de gang en lokalen opgehangen. Tijdens de lesuren wordt op gepaste tijdstippen gerefereerd naar de sociale schoolregels.

Mentoruren

Tijdens de mentoruren wordt niet alleen veel aandacht besteed aan hoe het met de leerlingen als klas gaat, maar ook hoe elk individu zich voelt. Daarom zijn er twee mentoruren in de week: één voor de hele klas en het andere voor individuele gesprekken. Op deze manier wordt de beleving van de leerlingen op school gecontroleerd en kan de school op maatniveau te werk gaan als de beleving van de leerling niet is zoals de school gewenst had.

Zorgcoördinator, anti-pestcoördinator, vertrouwenspersonen en het gehele schoolpersoneel

Het gehele personeel dient een open houding te hebben naar de leerlingen, zodat zij zich veilig en gehoord voelen. Problemen dienen

serieus te worden genomen en professioneel te worden aangepakt. Daarom is er zowel een zorgcoördinator als een veiligheids- en een anti-pestcoördinator. Daarnaast zijn er ook vertrouwenspersonen op school.

8. Kwaliteitszorg

Om de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs te waarborgen en bevorderen is een goede zelfevaluatie belangrijk. Dit wordt gedaan aan de hand van de volgende vier stappen:

1. Wat doet de school aan burgerschap?

De eerste stap in de kwaliteitszorg is om inzicht te krijgen in het burgerschapsonderwijs. Daarbij wordt gekeken naar een aantal vragen:

- a. Welke leerdoelen zijn er geformuleerd?
- b. Voldoen de leerdoelen aan de wettelijke eis?
- c. Welke maatschappelijke competenties zijn er?
- d. Is er een onderwijscurriculum?
- e. Op welke manieren wordt het burgerschapsonderwijs gemeten?
- f. Het schoolklimaat: hoe voelen de leerlingen en het personeel zich op school? De inzichten van de mentoren, docenten en vertrouwenspersonen en de zorgcoördinator en anti-pestcoördinator zijn daarin belangrijk. Ook is de beleving van de leerlingen zelf en hun ouders belangrijk. Een (anoniem) meldpunt of (anonieme) enquête kan hierbij een ondersteunde functie verlenen.
- g. Wat verstaat de school onder goed burgerschapsonderwijs?

Op basis hiervan kan goed inzicht worden verkregen in het burgerschapsonderwijs.

2. Wat gaat goed met het burgerschapsonderwijs en wat moet beter?

Nadat de inzichten verkregen zijn, is de volgende stap om te kijken wat goed gaat, zodat de school dat kan waarborgen, maar ook naar wat beter moet, zodat de school daar voldoende aandacht aan kan geven. Hierbij worden de volgende gesteld:

- a. Welke leerdoelen zijn goed gedefinieerd, en welke leerdoelen moeten worden aangepast of missen?
- b. Is er een logische opbouw in de leerlijn, en waar kan er nog verbetering komen?
- c. Is het onderwijscurriculum samenhangend, en waar kan het nog samenhangender maken?
- d. Wat vindt het schoolpersoneel en wat vinden de leerlingen en de ouders goed aan het schoolklimaat, en waar is verbetering nodig?

3. Het beoordelen van de situatie

Op basis van de voorgaande twee stappen kan de school de situatie van het burgerschapsonderwijs beoordelen:

- a. Er is voldoende aandacht aan het burgerschapsonderwijs?
- b. Voldoet het burgerschapsonderwijs aan de wettelijke eisen?
- c. Is de school tevreden met de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs?

Deze drie vragen bepalen of er sprake is van goed burgerschapsonderwijs of niet.

4. Verbetering bewerkstelligen

Er is duidelijk welke aspecten van het burgerschapsonderwijs goed zijn. Deze moeten worden gewaarborgd. Ook is duidelijk welke aspecten verbetering nodig hebben. De school dient actief te denken over welke stappen er nodig zijn om het burgerschapsonderwijs op de juiste kwaliteit te brengen?

Cyclische aanpak

Bij het uitwerken van stap 4 dient het aangepaste burgerschapsonderwijs opnieuw te worden geëvalueerd.

9. Conclusie

De Islamitische grondslag van het Cornelius Haga Lyceum is uiterst essentieel voor goed burgerschapsonderwijs. De leerlingen relateren daarmee hun identiteit aan burgerschap.

Goed burgerschapsonderwijs dient doelgericht te zijn. Daarom heeft het Cornelius Haga Lyceum leerdoelen gedefinieerd. Verschillende vakken kunnen worden ingezet om diverse aspecten van burgerschap te bevorderen of uit te werken. De leerlingen worden actief betrokken in burgerschap aan de hand van opdrachten, projecten, voorlichtingen, enzovoorts.

De leerdoelen zijn belangrijk voor de meetbaarheid van het burgerschapsonderwijs. Op basis van de leerdoelen en maatschappelijke competenties kunnen resultaten worden verkregen.

Het schoolklimaat op het Cornelius Haga Lyceum is gericht om burgerschap te bevorderen, door een open en veilig klimaat te creëren waarin wederzijdse respect belangrijk is.

De school evalueert het burgerschapsonderwijs door kritisch te kijken of elk aspect goed wordt uitgevoerd. Dit geldt zowel voor de leerdoelen, als de maatschappelijke competenties, als het schoolklimaat.